

**O‘ZBEKISTONDA MOL-MULKNI SOLIQQA TORTISHNING
O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI**

Xolmirzayeva Gulrux Akbarovna

Samarqand iqtisodiyot va servis instituti

“Investitsiya va innovatsiyalar” kafedrasida assistenti

gulruxxolmirzayeva@gmail.com

Erimbetov Hakimboy Pardabay uli

Samarqand iqtisodiyot va servis instituti talabasi

yerimbetovhakimboy6883@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada O‘zbekistonda mol-mulk solig‘ining iqtisodiy mohiyati, huquqiy asoslari hamda uni hisoblash va undirish mexanizmlarining o‘ziga xos xususiyatlari tahlil qilinadi. Shuningdek, yuridik va jismoniy shaxslarning mol-mulkini soliqqa tortishdagi farqlar, zamonaviy islohotlar va mavjud muammolar ko‘rib chiqilib, tizimni takomillashtirish bo‘yicha ilmiy takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: mol-mulk solig‘i, kadastr qiymati, soliq tizimi, yuridik shaxs, jismoniy shaxs, soliq stavkalari, fiskal siyosat.

Kirish

Bozor iqtisodiyoti sharoitida mol-mulk solig‘i davlat moliya tizimining muhim tarkibiy qismi bo‘lib, u davlat byudjeti daromadlarini shakllantirishda barqaror manbalardan biri sifatida namoyon bo‘ladi. Ushbu soliq turi mulkka egalik qilish, undan foydalanish hamda uni tasarruf etish bilan bog‘liq iqtisodiy munosabatlarni tartibga solib, nafaqat fiskal, balki tartibga soluvchi funksiyani ham bajaradi. Xususan, mol-mulk solig‘i orqali davlat iqtisodiyotdagi resurslardan samarali foydalanishni rag‘batlantiradi hamda mulk egalari o‘rtasida soliq yukining ma‘lum darajada adolatli taqsimlanishini ta‘minlaydi.

Mol-mulk solig‘ining ahamiyati shundaki, u nisbatan barqaror soliq turi hisoblanib, iqtisodiy tebranishlarga kamroq ta‘sirchan bo‘ladi. Shu sababli ushbu soliq davlat byudjetining barqarorligini ta‘minlashda muhim o‘rin tutadi. Ayniqsa, hududiy byudjetlar daromadlarini shakllantirishda mol-mulk solig‘i muhim rol o‘ynaydi va mahalliy infratuzilmani rivojlantirish, ijtimoiy dasturlarni moliyalashtirishda asosiy manbalardan biri hisoblanadi.

O‘zbekistonda mol-mulkni soliqqa tortish tizimi so‘nggi yillarda keng ko‘lamli islohotlar natijasida sezilarli darajada takomillashib bormoqda. Xususan, soliq ma‘murchiligini raqamlashtirish, kadastr ma‘lumotlar bazasini yangilash, soliq

hisobotlarini avtomatlashtirish hamda soliq to'lovchilar bilan o'zaro aloqalarni soddalashtirish bo'yicha izchil chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Bu esa soliq tizimining shaffofligini oshirish, inson omilini kamaytirish va korrupsiya xavfini pasaytirishga xizmat qilmoqda.

Shu bilan birga, mol-mulkni soliqqa tortish tizimida ayrim muammolar ham mavjud bo'lib, ular qatoriga kadastr qiymatining real bozor qiymatiga to'liq mos kelmasligi, ayrim hududlarda mulk obyektlarining to'liq hisobga olinmaganligi hamda soliq bazasining yetarli darajada keng emasligi kiradi. Mazkur muammolar tizim samaradorligini pasaytirishi mumkin va ularni bartaraf etish ilmiy asoslangan yondashuvni talab etadi.

Asosiy qism

1. Mol-mulk solig'ining iqtisodiy mohiyati va ahamiyati

Mol-mulk solig'i bevosita soliqlar turiga kirib, soliq to'lovchining egaligida bo'lgan ko'chmas mulk obyektlari qiymatiga asoslanadi. Ushbu soliq turi mulkka egalik qilish bilan bog'liq iqtisodiy munosabatlarni tartibga soluvchi muhim fiskal instrument hisoblanadi. Mol-mulk solig'i orqali davlat mulkdan foydalanish samaradorligini oshirishga intiladi hamda iqtisodiyotda resurslarning oqilona taqsimlanishini rag'batlantiradi.

Iqtisodiy mohiyatiga ko'ra, mol-mulk solig'i mulk egasining iqtisodiy salohiyatini ifodalovchi ko'rsatkich sifatida namoyon bo'ladi. Ya'ni, mulkka egalik qilish soliq to'lovchining moliyaviy imkoniyatlarini aks ettiradi va shu asosda soliq yukining taqsimlanishi adolatlilik prinsipiga mos ravishda amalga oshiriladi. Shu bilan birga, mazkur soliq turi daromad solig'idan farqli ravishda doimiy xarakterga ega bo'lib, iqtisodiy sikllarga nisbatan kamroq sezgir hisoblanadi.

Mol-mulk solig'ining muhim jihatlaridan biri uning davlat byudjeti daromadlarini shakllantirishdagi barqarorligidir. Ushbu soliq turi, ayniqsa, mahalliy byudjetlar uchun muhim manba hisoblanib, hududiy infratuzilmani rivojlantirish, kommunal xizmatlarni yaxshilash va ijtimoiy dasturlarni moliyalashtirishda muhim rol o'ynaydi. Shu sababli mol-mulk solig'i ko'plab davlatlarda fiskal siyosatning ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida qaraladi.

Bundan tashqari, mol-mulk solig'i iqtisodiyotni tartibga soluvchi vosita sifatida ham ahamiyatga ega. Yuqori qiymatga ega bo'lgan yoki samarali foydalanilmayotgan mulk obyektlariga nisbatan soliq yukining qo'llanilishi mulk egalarini ushbu resurslardan samarali foydalanishga undaydi. Bu esa bozor iqtisodiyoti sharoitida mulkdan foydalanish samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

O‘zbekistonda mol-mulk solig‘i jismoniy va yuridik shaxslar uchun alohida tartibda belgilanadi. Bu holat soliq tizimining differensial yondashuv asosida shakllanganligini ko‘rsatadi. Yuridik shaxslar uchun mol-mulk solig‘i, odatda, asosiy vositalarning o‘rtacha yillik qiymatiga nisbatan hisoblanadi va korxonaning ishlab chiqarish faoliyati bilan bevosita bog‘liqdir. Jismoniy shaxslar uchun esa soliq ko‘chmas mulk obyektlarining kadastr qiymati asosida belgilanadi va ko‘proq ijtimoiy yo‘naltirilgan xarakterga ega. Shuningdek, mol-mulk solig‘ining ahamiyati uning qayta taqsimlovchi funksiyasida ham namoyon bo‘ladi. Ushbu soliq orqali davlat yuqori qiymatga ega mulk egalari zimmasiga nisbatan ko‘proq soliq yukini yuklash orqali ijtimoiy tenglikni ta‘minlashga harakat qiladi. Bu esa jamiyatda daromadlar va boyliklar o‘rtasidagi tafovutni ma‘lum darajada kamaytirishga xizmat qiladi.

Umuman olganda, mol-mulk solig‘i iqtisodiy va ijtimoiy jihatdan muhim ahamiyatga ega bo‘lib, uning samarali tashkil etilishi davlat moliya tizimining barqarorligini ta‘minlashda muhim omil hisoblanadi.

2. O‘zbekistonda mol-mulkni soliqqa tortish tizimining o‘ziga xos xususiyatlari

Birinchi, mol-mulk solig‘i kadastr qiymati asosida hisoblanadi. Ya‘ni, soliq solish bazasi sifatida mulkning bozor qiymati emas, balki davlat tomonidan belgilangan kadastr qiymati olinadi. Bu esa soliq hisoblash jarayonini soddalashtiradi va yagona mezon asosida amalga oshirilishini ta‘minlaydi.

Ikkinchi, soliq stavkalari differensial xarakterga ega. Mulk turi (turar joy, noturar joy, sanoat obyektlari va boshqalar) hamda maydoni va joylashuviga qarab turlicha stavkalar qo‘llaniladi. Masalan, 2026-yilda ayrim turar joy obyektlari uchun stavkalar oshirilgan.

Uchinchi, yuridik va jismoniy shaxslar uchun soliq hisoblash tartibi turlicha tashkil etilgan. Yuridik shaxslar mol-mulk solig‘ini mustaqil hisoblab, hisobot topshiradi, biroq 2026-yildan boshlab hisobotlarni shakllantirish jarayoni soliq organlari tomonidan avtomatlashtirilmoqda. Bu esa soliq ma‘murchiligini soddalashtirishga xizmat qiladi.

To‘rtinchi, soliq to‘lovchilarga qulaylik yaratish maqsadida elektron xizmatlar joriy etilgan. Soliq xabarnomalari elektron shaklda yetkazilishi, mobil ilovalar orqali to‘lovlarni amalga oshirish imkoniyati tizimning shaffofligini oshiradi.

Beshinchi, mol-mulk solig‘i stavkalari muntazam ravishda indeksatsiya qilinadi. Masalan, 2025–2026-yillarda ayrim soliq stavkalari inflyatsiya darajasidan kelib chiqib oshirilgan. Bu davlat byudjeti daromadlarini barqaror saqlashga xizmat qiladi.

3. Yuridik va jismoniy shaxslar mol-mulkini soliqqa tortishdagi farqlar

O‘zbekistonda mol-mulk solig‘i yuridik va jismoniy shaxslar uchun turlicha yondashuv asosida tashkil etilgan bo‘lib, bu ularning iqtisodiy faoliyati, mol-mulkdan foydalanish darajasi hamda huquqiy maqomining o‘ziga xosligi bilan izohlanadi. Mazkur farqlar soliq tizimining differensial va adolatli shakllanishiga xizmat qiladi.

Birinchi, soliq bazasini aniqlash usulida sezilarli tafovut mavjud. Yuridik shaxslar uchun mol-mulk solig‘i, odatda, asosiy vositalarning o‘rtacha yillik balans qiymati asosida hisoblanadi. Bu esa korxonaning moliyaviy hisobotlari va buxgalteriya hisobiga bevosita bog‘liq bo‘lib, ishlab chiqarish jarayonining ko‘lami va samaradorligini aks ettiradi. Jismoniy shaxslar uchun esa soliq bazasi ko‘chmas mulk obyektlarining kadastr qiymati asosida belgilanadi. Ushbu yondashuv soliq hisoblash jarayonini soddalashtiradi va yagona mezon asosida amalga oshirilishini ta‘minlaydi.

Ikkinchi, soliq stavkalari qo‘llanilishida ham muhim farqlar mavjud. Yuridik shaxslar uchun soliq stavkalari, odatda, qat‘iy belgilangan bo‘lib, ular korxonada balansidagi mol-mulk qiymatiga nisbatan foiz ko‘rinishida qo‘llaniladi (masalan, o‘rtacha 1,5% atrofida). Bu yondashuv ishlab chiqarish faoliyatini barqaror yuritish va soliq yukining oldindan prognoz qilinishini ta‘minlaydi. Jismoniy shaxslar uchun esa soliq stavkalari ko‘chmas mulkning turi, maydoni va joylashuviga qarab differensial tarzda belgilanadi. Bu esa soliqqa tortishning ijtimoiy yo‘naltirilganligini va aholining turmush darajasini hisobga olish zarurligini ko‘rsatadi.

Uchinchi, soliq to‘lash tartibi va muddatlarida ham farqlar mavjud. Yuridik shaxslar mol-mulk solig‘ini odatda choraklik yoki yillik hisobotlar asosida mustaqil ravishda hisoblab, belgilangan muddatlarda byudjetga o‘tkazadi. Bu jarayon soliq ma‘murchiligi va nazorat mexanizmlarining faol ishtirokini talab etadi. Jismoniy shaxslar uchun esa soliq to‘lovlari ko‘pincha yiliga ikki marta amalga oshiriladi va soliq organlari tomonidan yuboriladigan xabarnomalar asosida to‘lanadi. Bu esa aholi uchun soliq to‘lash jarayonini yengillashtiradi.

To‘rtinchi, soliq imtiyozlari va preferensiyalar tizimi ham turlicha yo‘naltirilgan. Yuridik shaxslar uchun beriladigan imtiyozlar asosan investitsiya faoliyatini rag‘batlantirish, ishlab chiqarishni kengaytirish va innovatsion loyihalarni qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan. Jismoniy shaxslar uchun esa imtiyozlar ko‘proq ijtimoiy xarakterga ega bo‘lib, kam ta‘minlangan qatlamlar, pensionerlar, nogironligi bo‘lgan shaxslar hamda boshqa ijtimoiy himoyaga muhtoj guruhlarni qo‘llab-quvvatlashni nazarda tutadi.

Umuman olganda, yuridik va jismoniy shaxslar mol-mulkini soliqqa tortishdagi farqlar ularning iqtisodiy faoliyatining xususiyatlari bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib,

ushbu yondashuv soliq tizimining samaradorligi va adolatliligini ta'minlashga xizmat qiladi.

4. Mol-mulk solig'ini takomillashtirish muammolari va yo'nalishlari

Hozirgi kunda mol-mulkni soliqqa tortish tizimida bir qator muammolar mavjud:

- kadastr qiymatining bozor qiymatiga mos kelmasligi;
- soliq bazasining to'liq qamrab olinmaganligi;
- ayrim hududlarda ma'lumotlarning yetarli darajada aniq emasligi;
- yashirin iqtisodiyot elementlarining mavjudligi.
- Ushbu muammolarni hal etish uchun quyidagi yo'nalishlar muhim hisoblanadi:
 - kadastr tizimini yanada takomillashtirish;
 - raqamli texnologiyalarni keng joriy etish;
 - soliq ma'murchiligini avtomatlashtirish;
 - soliq imtiyozlarini optimallashtirish;
 - soliq nazoratini kuchaytirish.

Xulosa qilib aytganda, O'zbekistonda mol-mulkni soliqqa tortish tizimi bosqichma-bosqich takomillashib bormoqda va zamonaviy iqtisodiy talablar asosida rivojlanmoqda. Ushbu tizimning o'ziga xos xususiyatlari — kadastr qiymatiga asoslanishi, differensial stavkalar qo'llanilishi, raqamlashtirish jarayonlarining kengayishi bilan izohlanadi.

Kelgusida mol-mulk solig'ini yanada samarali tashkil etish uchun kadastr baholash tizimini takomillashtirish, soliq yukini adolatli taqsimlash va soliq ma'murchiligini to'liq raqamlashtirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi. – Toshkent, 2020.
2. Mirziyoyev Sh.M. *Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi*. – Toshkent: O'zbekiston, 2022.
3. Umirov X. *Yuridik shaxslar mol-mulkiga soliq solishning o'ziga xos xususiyatlari*. – 2024.
4. Abdumannonovna, T. D. (2024). STUDYING THE COMPANY'S ACTIVITIES AND ACCOUNTING DURING THE AUDITOR'S INSPECTION. *EUROPEAN JOURNAL OF BUSINESS STARTUPS AND OPEN SOCIETY*, 4(2), 21-27.
5. Yahyoyevna, O. F. (2024, February). IQTISODIY BARQARORLIKNI TEJAMKORLIK OMILLARI TA'SIRIDA TA'MINLASH MUAMMOLARI.

In *INTERNATIONAL CONFERENCE ON INTERDISCIPLINARY SCIENCE* (Vol. 1, No. 2, pp. 136-144).

6. Turumova, D. A. (2025, February). Korxonada Audit Tekshiruvi O'tkazishning Ahamiyati. In *International Conference of Economics, Finance and Accounting Studies* (Vol. 14, pp. 47-50).
7. Обидова, Ф. Я. (2023). Управление системой качества на предприятиях. *Экономика и социум*, (11 (114)-1), 929-932.
8. Abdumannonovna, T. D., & Barchinoy, X. (2025, April). Moliyaviy Natijalar Auditining Xususiyatlari. In *International Conference of Economics, Finance and Accounting Studies* (Vol. 16, pp. 43-46).
9. Xo'jabekovich, X. O. K. (2024, December). Issues of Improving Employment in the Innovative Economy. In *International Conference of Economics, Finance and Accounting Studies* (Vol. 12, pp. 53-56).
10. Abdumannonovna, T. D. (2023). AUDITING MOLIYAVIY BOZOR UCHUN ZARURLIGI. *INNOVATION IN THE MODERN EDUCATION SYSTEM*, 3(34), 290-294.
11. Komila, M., & Abdumannonovna, T. D. (2025, April). Majburiyatlar Auditining Xususiyatlari. In *International Conference of Economics, Finance and Accounting Studies* (Vol. 16, pp. 32-34).
12. Xo'jabekovich, X. O. K., & Samandar, N. (2024, November). Respublikamizda Moliyaviy Tizimni Takomillashtirish. In *International Conference of Economics, Finance and Accounting Studies* (Vol. 11, pp. 7-12).
13. Abdumannonovna, T. D., & Nozima, U. (2025, April). Moliyaviy Natijalar Audit. In *International Conference of Economics, Finance and Accounting Studies* (Vol. 16, pp. 39-42).